

Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı

Cemil PASLI

Dr.
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Nasreddin Hoca Uygulamalı Ana Okulu
Müdürü
Konya, TÜRKİYE
cmpasli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0264-4673>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 16/10/2023
Kabul: 23/12/2023
Yayın Tarihi: 31/12/2023
Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Paslı, Cemil. "Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 88-107.

Özet

Bu makalede, on dokuzuncu yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam ettiğini düşündüğümüz kelamda yenilenme çalışmaları ve o çalışmalar içerisinde Said Nursi'nin (1878-1960) Risâle-i Nûr Külliyyâtı ele alınmıştır. Kelamda yenilenme çalışmalarına katkı veren isimler akidenin akli olarak ispatı yanında insanın güncel sosyal hayatta yaşadığı inanç esaslarına dair problemlerin çözümünü de temel ilke olarak belirlemişlerdi. Onlar batıda oluşan yenedünya görüşü ve bundan ortaya çıkan düşünce akımlarının İslam dünyasını etkilemeye başlaması üzerine, kelam ilminin sabit ana esaslarına bedel, konulara yaklaşım yöntemlerini yenileme ihtiyacı hissetmiş ve çalışmalarında esas olarak bunu almışlardı. Yeni ilmi kelamcılar arasında Said Nursi'de vardır. Bu makalede, Said Nursi'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın kelamda yenilik arayışları çerçevesinde ele alınabilmesi için öncelikle kelamda yenilik hareketleri, bu hareketlerin yoğunlaştığı konular ve bu hususta çalışma yapan isimlerden özet bilgiler verilmiştir. Kelamda yenilenme hareketlerinin genel çerçevesi içerisinde Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Nursi'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile hedeflediğini düşündüğümüz; İmanın tahkik ve takviyesi, itihad-ı İslam ve müspet hareket olmak üzere üç temel konu üzerine yoğunlaşmış ve bu bağlamda Said Nursi'nin Risale-i Nûr Külliyyâtı'nın, o dönemde ortaya atılan kelamda yenilik hareketlerinden sayılıp sayılamayacağı tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kelam, Kelamda Yenilenme Çalışmaları, Said Nursi, Risâle-i Nûr Külliyyâtı, İman, İttihad-ı İslam, Müspet Hareket.

Renewal Studies in Kalam and Said Nursi's Risale-i Nur Collection

Cemil PASLI

Dr.
Selçuk University
Faculty of Health Sciences
Nasreddin Hodja Applied Kindergarten
Manager
Konya, TURKEY
cmpasli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0264-4673>

Research Article

History

Received: 16/10/2023
Accepted: 23/12/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Paslı, Cemil. "Kalamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 88-107.

Abstract

In this article, the Theological Renewal Studies, which we think started in the nineteenth century and continue until today, and Said Nursi's (1878-1960) Risale-i Nûr Collection, are discussed. Those who contributed to the so-called renewal studies, in addition to the mental proof of the creed, also determined the solution of the problems related to the principles of belief that people experience in current social life as a basic principle. When the new worldview formed in the West and the thought movements that emerged from it began to affect the Islamic world, they felt the need to renew their methods of approaching the subjects instead of the fixed main principles of the science of theology, and they took this as the basis in their work. Said Nursi is among the new scientific theologians. In this article, in order to discuss Said Nursi's Risâle-i Nûr Collection within the framework of the search for innovation in theology, firstly, brief information about the innovation movements in theology, the subjects on which these movements focus and the names who work on this subject are given. The position of the Risale-i Nur Collection within the general framework of the so-called renewal movements has been tried to be determined. What we think Nursi aimed for with the Risale-i Nur Collection; It focused on three basic issues: investigation and reinforcement of faith, Islamic unity and positive movement, and in this context, it was discussed whether Said Nursi's Risale-i Nur Collection could be considered one of the theological innovation movements put forward at that time.

Keywords: Kalam, Kalam Renewal Studies, Said Nursi, Risâle-i Nûr Collection, Faith, Islamic Unity, Positive Movement.

Giriş

Modern çağda Batı'da oluşan yenedünya görüşü ve bundan kaynaklanan düşünce akımlarının İslam dünyasını etkilemeye başlamasıyla kelam ilmi vesailinin yenilenmesi ihtiyacı gündeme gelmiştir. Kelamcılar tarihi misyonlarına uygun olarak, iman ilkelerine yönelik, batıdan gelen eleştirilere cevap verme konusunda harekete geçmişlerdir. Kelam âlimleri bu dönemi “yeni ilm-i kelâm dönemi” olarak isimlendirmişlerdir.¹

Tarih boyunca kelam ilminin meseleleri aynı olmasına rağmen uygulanan metot sürekli değişkenlik göstermiştir. Kelam âlimleri yaşadıkları çağda İslam akaidini anlatıp inançlara yönelik şüphe ve eleştirilere karşılık verirken mevcut ilimlerin verilerinden faydalanmışlardır. Onlar ayrıca son ilahi din olan İslam'ın fikri, iradi, fiili ve hissi yönlerinin farkında olarak özgün düşünceler üretmişlerdir.

Genel yaklaşım böyle olmakla birlikte Gazali (ö.1111) sonrası felsefe ve kelamın mezc edilmesi ile kelam âlimleri akli tartışmalara ağırlık vermiş, insanların duygu dünyalarını nispeten ihmal etmişlerdir. Hâlbuki insan akıllı olduğu gibi aynı zamanda duygusal bir varlıktır. Din fikri, iradi ve fiili yönü olan bir dünya görüşü ve hayat tarzıdır.² Dolayısıyla kelam ilminin akli tartışmalar yanında insanın yaşadığı sosyal hayat içerisinde muhatap olduğu soru(n)larla yakından ilgilenmesi ve onlara akide ilkelerinden referans alarak çözümler üretmesi beklenen bir durumdur.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan ve günümüzde de devam ettiğini düşündüğümüz kelamda yenilenme çalışmaları yapan âlimler, iman esaslarının akli ispatı yanında, insanın sosyal hayat içerisinde karşılaştığı problemlere de çözümler bulmak için özellikle iman-amel, iman-ahlak ilişkisi gibi konuları da gündemlerine almışlardır. Bu yaklaşım kelam ilminin tarihi misyonunun bir gereği olarak değerlendirilebilir.

Kelamda yenilenme çalışmalarına katkı veren isimler arasında değerlendirebileceğimiz Said Nursî (1878-1960), Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile özgün ve yeni bir usul izlemiştir. O, imanın yanında amel ve ibadetin birlikte ele alınması gerektiğini savunarak iman esaslarının amelden bağımsız, ibadetten ayrı düşünülmesi durumunda fert ve toplum üzerinde etkisinin zayıflayacağına işaret eder.³ Nursî, iman-amel birliğinin sonuçlarına dair sahabe döneminden misaller verir. Sahabe ve tabiin dönemindeki güçlü iman-amel birlikteliği, yaşanan ihtilaflara rağmen genel olarak birlik ve beraberliğin korunduğuna dikkat çeker. Ashap, dini direkt in'ikas ve insibağ dolu Peygamber sohbeti ve turfanda vahiy ile aldıkları için insanı ciddi biçimde etkileyen ve büyük çaplı ve uzun süreli itikadi tartışmalara yol açacak ihtilaflara saplanıp kalmamışlardır.⁴

Said Nursî'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile gerçekleştirmek istediği konulardan biri de din ile ahlak arasındaki irtibatı yeniden tesis etmek ve dinin emirlerini ihlasla yerine getiren, yasaklarından uzak duran nesiller yetiştirmektir.⁵ İslam dininin temel hedefi zaten ahlaklı bireyler yetiştirmektir.⁶ Hz. Peygamber “*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*”⁷ hadisiyle açıkça bunu beyan etmektedir.

Makalemizde yeni ilmi kelam hareketine katkı veren isimler ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler verdikten sonra o kadronun içerisinde olduğunu düşündüğümüz Said Nursî ve kelama dair te'liflerini topladığı Risâle-i Nûr Külliyyâtı hakkında bilgiler vereceğiz. Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nı üç temel başlıkta ele alarak Said Nursî'nin yeni ilmi kelam çalışmalarına verdiği katkıyı değerlendirmeye çalışacağız.

¹ M. Said Özervarlı, *Kelam'da Yenilik Arayışları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 8-10; Recep Ardoğan, *Kelam İlminde Sosyal Açılımlar* (İstanbul: Noyamedya Yayınları, 2016), 3.

² Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 231.

³ Said Nursî, *İşarat'ül-İcaz* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 192.

⁴ Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 552; *Mektubat*, (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 260; *Emirdağ Lâhikası* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 97; *Kastamonu Lâhikası* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 190.

⁵ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi* (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014), 224.

⁶ Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Çelik Yayınları, İstanbul, 2008), 3/49.

⁷ Muvatta, *Husnü'l Halk*, 8; Müsned, 2/38.

1. Kelamda Yenilenme Çalışmalarının Yoğunlaştığı Alanlar

1.1. Kelam İlmi ve Toplumsal Problemler

Kelam kelimesi sözlükte tesir, yaralama ve etkileme anlamındaki kelm kökünden türemiş bir isim olup bir fikri tam olarak anlatan söz demektir. Kelam, bir deyiş, bir cümle veya metin anlamına geldiği gibi, bunların yerini tutabilecek belirli bir hat veya işaret anlamına da gelir. Kelâm, sesle ifade edildiği zaman Arap dilinde lafz veya kavf, yazı ile ifade edilince hat veya kitabet, işaretle ifade edilince de remz veya resm adını alır.⁸

Kelam, İslam dininin iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan belirleyen onları nassların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir. Bize ulaşan en eski tanım, Ebu Hanife'ye aittir. Ebu Hanife kelamı şöyle tanımlıyor: “Fıkıh, kişinin lehindeki ve aleyhindeki itikadî ve ameli hükümleri bilmesidir. Bu hükümlerden itikatla ilgili olanlar el-fıkhu'l-ekber'dir.”⁹ Ebu Hanife furu' fıkıh ile itikadî fıkıh öncelikle bir kelimedede, yani “fıkıh” kelimesinde ifade ettikten sonra bu iki alanı birbirinden ayırmaktadır. Bu tanım belli bir noktaya kadar branşlaşmaya müsaade etmekle birlikte İslâmî ilimlerin bir bütün olduğunu hatırlatmaktadır. Ebu Hanife'nin bu iki alanı bir tanımda toplaması, iman-amel ilişkisinin birbiriyle olan irtibatına da işaret etmektedir. O fıkıha eklediği “ekber” sıfatı ile bu ilmin konumunun yüksekliğine dikkat çekmiştir.¹⁰ Ona göre fıkıhın ve diğer İslami ilimlerin meşruiyeti kelam ilmine bağlıdır. Çünkü kelam ilmi ile Şari/Allah Teâlâ bilinir. Aynı zamanda bu ilimle mükellefe şeriatın kaynağının Allah Teâlâ olduğuna inanmanın şart olduğu öğretilir. Böyle olunca kelam yani el-fıkhu'l-ekber usul/temel, fıkıh ise furu' olmaktadır.

Son dönemlerde kelam kitaplarında Seyyid Şerif Cürcanî'nin (v.1413) tarifi daha çok kullanılmıştır. O kelam ilmini şöyle tarif eder: “Kelâm, Allah Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından, mebde' ve me'ad (başlangıç ve sonuç, yaratılış ve âhiret) itibariyle yaratıkların (mümkinatın) hallerinden İslâm kanununa göre bahsedilen bir ilimdir.”¹¹ Bu tarifte İslam inançlarının özünü oluşturan üç esas (usul-i selase) ulûhiyet ve âhiret zikredilmiş, nübüvvete de dolaylı olarak yer verilmiştir. Zira âhiret tamamen sem'î bir bahis olduğundan ancak peygamberin haber vermesiyle bilinir. Bu sebeple âhiret zikredilince nübüvvetin onda mündemiç olduğu düşünülerek ayrıca zikredilmemiştir. Yine bu tanımda mahlûkata mebde' ve mead itibariyle ilgilenilmesi onu deneysel ilimlerden ayırırken, İslam kanunu üzere ifadesi de bu ilmi felsefeden ayırmaktadır.

İslam'ın itikadî hükümleriyle veya İslam dininin genel kaideleriyle ilgili araştırmalar, sadece ilm-i kelam olarak değil; usulü'd-din, el-Fıkhu'l-Ekber, tevhid ilmi veya İslam akaidi ilmi adıyla bilinmektedir. Bu ilim farklı isimlerle isimlendirildiği gibi pek çok mütekelim ve diğer ilimlere mensup İslam âlimleri tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Onlar ortaya koydukları tariflerle kendi anlayışlarına ve düşüncelerine göre bu ilmin tabiatını ve özelliklerini vurgulamaya gayret sarf etmişlerdir; aynı zamanda onlar bu tarifleriyle yaşadıkları dönemin gerçekleri doğrultusunda kelam ilminin konusu, kapsamı, gayesi, önemli konuları ve diğer ilimlerle irtibatı en kolay ve en kısa yoldan sağlamasını amaçlamışlardır.

Kelâm, ilk teşekkül ettiği zamandan günümüze kadar döneminin birey ve toplumuna dair bütün problemleriyle ilgilenmeyi misyon edinmiştir. İmanla ibadeti, ahlakla hukuku, sanatla estetiği birlikte ele alması; kısaca insana dair her şey Kelâm'ın konusu olmuştur. “Tasdik ve teslimiyete” dayalı imanla “hüccet ve burhan”a dayalı iman arasında elbette fark vardır. Çünkü birincisi yalnızca kalbi bir ‘kesinlik’le iktifa ederken, ikincisi, akli deliller, mantıksal burhanlar ve bilimsel gerçeklikler üzerinde yükselir.¹² Sosyo-ekonomik

⁸ Ebu'l-Beka Musa el-Hüseynî el-Kırîmî el-Kefevî, *el-Külliyât mucem fi'l-mustalahati ve'l-furuki'l-luğaviyye*, Müessesetü'r-Risale (Beyrut, 1993), 756.

⁹ Numan b. Sabit Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-ebbat*, neşr. Mustafa Öz, *İmam-ı Azamın Beş Eseri* (İstanbul, İFAV Yayınları, 1992), 45; *Krş. Kemaleddin Ahmed el-Beyazî, İşaratu'l-meram min 'ibareti'l-imam* (Daru'l-Kitabi'l-İslamî, İstanbul, 1949), 28-30.

¹⁰ Hasan Mahmud eş-Şafî, *Medhal ila diraseti 'ilmi'l-kelam, Mektebetü Vehbiyye* (Kahire, 1411/1991), 13-14.

¹¹ Seyyid Şerif Cürcanî, *Mu'cemu'l-tarifât* (Daru'l-Fazile, Kahire, h.1403), 155.

¹² Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, çev. Fethi Ahmet Polat (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002), 15.

problemlerin farklılaştığı günümüz dünyasında kelâm ilmi de kendini sürekli olarak geliştirmelidir. İnsan ve toplum değıştikçe ve insan ihtiyaç duydukça kelâmın konuları da değışir ve değışecektir.¹³

Ateizm, deizm, agnostisizm, fideizm ve nihilizm gibi Batı'da ortaya çıkan din karşıtı akımlar, önceleri sıra dışı grupların savunduğu bir düşünce iken Rönesans sonrasında hızla yayılarak modern dönemde geniş kitlelerin düşünce ve hayat biçimi haline gelmiştir. Bunun en önemli sebebi, Hristiyanlığın yozlaşması ve pagan kültürüyle bütünleşmesidir. Sonuçta akla ve fitrata uygun din ve değerler sisteminden mahrum olan Batı, seküler bir dünya görüşüne mahkûm olmuştur. Sekülerizm, siyasal anlamda laisizm, ekonomik olarak kapitalizm şeklinde ifade edilmiştir. Bu yeni sistemde yönetim, kazanç, sermaye ve mal için her yol mübah kabul edilmiştir. Bu sistemi benimseyenler elbette Medyenlilerin Hz. Şuayb'a "Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi emrediyor? Oysa sen uyumlu ve akıllı birisin"¹⁴ dedikleri gibi kendilerine müdahale edecek peygambere karşı çıkacaklar, işlerine karışmayan helal-haram diye sınır koymayan Allah inancına yöneleceklerdir.¹⁵

Kelam ilmi eşref'ül-ilim olarak İslam'ın aslı, temeli olan akide esaslarının izah ve ispatı için çalışır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s) ile başlayan ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tamamlanan İslam dinini meydana getiren ana unsurları üç temel kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Teorik esaslar
2. Pratik esaslar
3. Ahlaki esaslar

Aslında bir bütün karakterindeki dini, kategorilere bölmek sadece *zihni* bir işlemdir.¹⁶ Bu bölünme her bir alanda derinleşmeyi meydana getirmiş fakat faydalarının yanında bazı problemlere de yol açmıştır. Bu problemlerden en başta geleni insanın akıl, kalp ve duyu yönleri arasına görülmeyen duvarların örülmüş olmasıdır.¹⁷ Gerçekte bu kategorileri birbirinden tam anlamıyla ayırmak imkânsızdır zira her biri diğerinin olmazsa olmaz niteliği gibidir.¹⁸ Din ne yalnızca düşünce, ne sırf duyu ve ne de uygulamadır, insan kişiliğinin bütünüdür ifadesidir.¹⁹ Amelle ilgili esaslar, kısa ifade ile pratik esaslar, özel anlatımıyla ibadetler, muamelat, ukûbât ve benzeri üzerinde düşünüldüğünde görülecektir ki; bunların her biri, teorik alt yapısı ve bütünlüğü göz ardı edildiği takdirde, özü olmayan, şekilden öte bir anlam taşımayacak kalpleri ve akılları dabilirleştiremeyecektir.²⁰

İnanç, itikat, en üst seviyede dediğimiz teorik alt yapıya dayalı pratik esaslar ve ahlak bir bütün halinde din olgusunu teşkil etmektedir.²¹ Felsefi kelam döneminde yazılmış eserlerde felsefeye dair konular genişçe işlendiği için iman-amel-ahlak-ihsan ilişkisi kenara itilmişti; oysa İslam'ın en başta gelen ve temel esası olan iman kavramı, hayatın her alanına sirayet eden "esirvari soyut bir madde"²² olarak; *amel ve ahlaki* birlikte ifade etmektedir.²³ Bu her düşünceye ve amele sirayet etmesi gereken imanın değışen durum ve

¹³ Abdulhamit Sinanoğlu, "Kelâm ilminin İnşasında Geleneğin Yeri", *Sempozyum* (Elâzığ, 2004), 135; Bünyamin Engizek, *Şerefeddin Yaltkaya'nın İctimai Kelam Anlayışı* (Kahramanmaraş: K.S.İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 37.

¹⁴ Hud, 11/87.

¹⁵ İbrahim Coşkun, *Modern Çağın İnanç Sorunları, Günümüzde Deizm, Ateizm ve Nihilizmi Doğuran Sebepler* (İstanbul: DİB Yayınları, 2019), 54.

¹⁶ Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1967), 54-55; Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 21; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7; Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları" (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982, 87-106; T. J. de Boer, *İslam'da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay (Ankara: Anka Yayınları, 1960), 32-33.

¹⁷ İbrahim Coşkun, "Mevlana'nın Tasavvufi Kelamı'nda Beyani Burhani Bilginin Uyumu", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu* (Şanlıurfa: 2007), 1.

¹⁸ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 18, 31.

¹⁹ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964), 18.

²⁰ Hac, 22/11; Rum, 30/32.

²¹ M. Saim Yeprem, *İslam'a Giriş*, "Kelam" (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 121.

²² Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 477.

²³ Ebu'l-Hasan Nedvi, *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*, Çev.: Yusuf Karaca (İstanbul: Mahya Yayınları, 2016), 21, 68-72.

şartlarda izah ve ispatı kelam âlimlerinin uhdesindedir.

Kelam ilminde yenilenme çalışmalarında ön plana çıkan isimler birey ve toplumda öncelikle güçlü bir iman tesisi, sonrasında iman-amel-ihlas-ahlak bütünlüğü üzerinde durdular. Batıda başlayan çok yönlü değişimlerin İslam dünyasını da derinden etkilemesi ve Müslümanların yaşadıkları sorunlara çözümler arayan ilim adamları arasında kelamcılar da akaide dair konuların sabitliğini korumakla birlikte vesaile dair yenilenmenin zaruretini ısrarla her fırsatta dile getirdiler.

1.2. Kelam İlminde Yenilenme Açısından Din, Birey ve Toplum

Dinler, birey ve toplumu birlikte ele alan, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş, kendisine tabi olanlara bir hayat tarzı sunan, inananlarını belli bir dünya görüşü çerçevesi içerisinde birleştiren kadim kurumlardır.²⁴ İslam, hayatın bütününe kapsayan bir yaşam biçimini emreder. İnsan yaşamı ve hayatın gerekleriyle ilgili her şey İslam'a göre dini bir mahiyet arz eder.²⁵ Dinin akideye dair ilkeleri üzerinde çalışan kelam âlimlerinin birey ve toplumu birlikte ele alarak yaşadıkları problemlere dair çözümler sunan çalışmalar ortaya koymaları onlara bu ilmin tarihi mirasının yüklediği bir misyondur.

İslam'da tevhid (birlik) ilkesi, ilk olarak insanın kendi şahsiyetindeki birliği öne alır. Ruhu ve bedeni birlikte kuşatan bu sağlam kişilik yapısı, maddi-manevi, dünyevi-uhrevi şeklinde değerlendirilen farklı yanlarını birlikte ele alır. Said Nursî'nin ifadesiyle, “*Din ile hayatı kabil-i tefrik zannedenler felakete sebeptirler.*”²⁶ İmanın ilk ve en önemli adımı olan tevhidi kalbine yerleştiren ve diliyle ikrar eden mümin, özel, aile ve toplum hayatında söylediği ve yaptığı her şeyde Allah'a itaati esas almalıdır.²⁷

İslam inançların amelle birlikte ele alındığı bir hayat sistemi ön görür. O, beşeriyetin bütün yönlerinin esas alındığı bir ahlak ve idealler manzumesi, İslam Medeniyetinin unsurlarının beslendiği ana kaynaktır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim, insana hitap ederken ona ulvi bir amaç doğrultusunda hayatını sürdürmesini ve fücordan arınıp,²⁸ takvayı esas alarak, yaratıldığı temiz fitratı muhafaza ederek Rabbine dönüşü hedef alır.²⁹ Kuru bir tasdikten ibaret olmayan imana marifet, Allah'a karşı tevazu, teslimiyet, muhabbet gibi kalp amellerinin de eşlik etmesi gerekir.³⁰

Kur'an-ı Kerim'de “Allah” lafzından sonra en çok “Rabb” lafzı geçmektedir. Rabb lafzı ile “bir şeyi derece derece halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek olgunluğa erişinceye kadar yetiştiren yaratıcı mutlak kudret sahibi” kastedilir. Bu manasıyla Kur'an'da Allah'tan sonra en çok tekrarlanmış olmasının, bize İslam'da eğitim sisteminin tevhid inancına dayandığı (iman) terbiye ve teeddüp cihetiyle ilk mutlak yetiştiricinin, terbiye edicinin (amel-i salih ve ahlak) Rabb ismiyle Allah olduğu en açık şekliyle dile getirir.³¹ Ubudiyet kavramı; tapma ve bağlılık, boyun eğme ve itaat, hâkimiyet altına girme ve kulluk manalarının hepsini birlikte ifade etmektedir.³²

²⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1992), 6.

²⁵ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002), 289.

²⁶ Nursî, *İçtimai Dersler*, 411.

²⁷ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964), 91; Gündüz, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 2005, 22; Nedvi, *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*, 21.

²⁸ A'la, 87/14; Şems, 91/9.

²⁹ M. Ali Kettani, *İslam Bilimi ve İslami Değerler Sistemi*, editör: Mustafa Armağan, *İslam Bilimi Tartışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990), 91; Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, 24.

³⁰ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fırlıklı (Ankara: A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981), 167; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 82.

³¹ Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 17; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 88; Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, 28.

³² Taberi, *Cami'u'l-beyan* (Beyrut: 1995), I/103; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 358.

Birbirine çok yakın anlamda değerlendirilse de iman ve inanç kavramları arasında ince bir ayrım vardır. Bu ayrım daha çok psikolojiktir. İnanç, statik bir kavramı ifade eder ve inanılan varlığa karşı güçlü ve pozitif duygusal bir vaziyet taşımaz. İman ise, inanca kıyasla daha canlı bir kavram olup insana heyecan katar ve insanı harekete zorlar. “Allah’a iman ettim” iddiası, sadece sözel bir inancı ifade etmekten öte, inananın kalbinde muhatabına karşı yüksek saygı uyandıran bir sadakati ve teslimiyeti ifade eder. İnanç gözleme, somut eşyaya yönelik bilgiye dayanırken, imanda sadakat, teslimiyet ve bağlılığı ifade eder.³³ İnanç-iman ayrımı şu şekilde açıklanmıştır: “Allah’a iman, ayetleri tasdik etmek, inanç ise birtakım haklarda mü’minlerin şahitliklerini ve yeminlerini tasdik etmektir. Bir şeye iman etmek, onda bir bütünlük halinde bulunan her şeyi tasdik etmektir. Birine güvenmek ise verdiği haberi ve sözü tasdik etmektir.»³⁴

İman dediğimizde, insanı bütünüyle kuşatan fikri, zihnî, duygusal ve iradî unsurlarla teorik alt yapının teşekkül ettiği, davranışlarla da dış dünyaya taşan küllî psikolojik ve sosyolojik bir durumu kasd etmiş oluruz.³⁵ O halde itikadî, ameli hükümler, “nefiste yerleşen bir meleke olarak fikri bir zorlamaya lüzum kalmaksızın davranışların kolayca ortaya çıkması”³⁶ şeklinde tarif edilen ahlaki esasları netice verir. Hepsi birlikte oluşturdukları bütünlükle birlikte din olgusunu meydana getirir.³⁷

Dinin anlaşılması, içselleştirilmesi, imana, amele ve ahlaka dönüşmesi için sağlam bir tefekkür ve istidlale dayalı bilgi alt yapısına ihtiyaç vardır. Dini anlama ve yaşama konusunda her müminin Mevlası Allah, hocası Muhammed’dir (s.a.v.).³⁸ İstidlal; daha çok bizzat duyuyla algılayıp bilebildiğimiz fiziki şeylerden hareket ederek, duyuvarın dışında, onlarla algılanamayan şeylerin, gaib şeylerin varlıklarına hükmetmek ve onları bilmek demektir. İstidlali bilgi, eşya ile direkt bağ kurularak elde edilen bir bilgi değildir. Bilakis o görünen ve bilinenden hareketle görünmeyen ve bilinmeyenlere ulaştırılan bilgidir.³⁹

Duyuların algılayamadığı, onların alanına girmeyen veya onları aşan her şey sadece istidlal ve haberle bilinebilir. Çünkü istidlali bilginin konusu bizim müşahade ettiğimiz varlıklar alanı olmayıp, gaib alanıdır. İslam tefekküre çok büyük önem vermiş, insana düşünmemeyi telkin eden hissini şeytani bir vesvese olduğunu kabul edilmiştir. Zira insanı aklının meyvelerini değerlendirmekten nehy etmek, kendisine verilen nimetlere şükretmesine ve yaratılış amacına yürütmesinde yardımcı olan emaneti kullanmaktan insanı mahrum kılmaktır. Akli kullanmamak diğer organları kullanmamaktan çok daha tehlikelidir. Akıl yürütmek insanın yaratılışın bir tezahürüdür ve ulaştırdığı sonucun özgün, taklitten iyi ve üstün olduğu kesindir. Akli istidlalde bulunmama ahlaki hayatı da tahrip eder. Zira ancak akli istidlal ile insan nefsinin heveslerinden uzaklaşabilir ve şeytanla hakkıyla mücadele edebilir. İblis, insanı dünya ve ahirette zarara uğratabilecek geçici zevkler için, akli aktif kullanmamayı sürekli tavsiye eder.⁴⁰

1.3. Kelamî Açıdan İman Amel İlişkisi

Kelamda yenilenme çalışmaları içerisinde en çok gündeme getirilen konulardan birisi de iman-amel ilişkisidir. İman ile amel ve ahlak arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki kelama dair yazılan eserlerde sıklıkla vurgulanmıştır. İlk kelam ekollerinin tarihi süreçte ortaya çıkışında ön planda kader tartışmaları görüne de kaderle birlikte “büyük günah” çerçevesinde gelişen iman-amel ilişkisi tartışmalarının etkisi görülür. İlk kelamcılar olarak kabul ettiğimiz Mutezile mensupları bu konudaki yoğun tartışmaları sona erdirmek adına “el-menzilet’ü beyne’el menziletayn” görüşünü ortaya koymuşlardır.⁴¹

³³ Vezir Harman, “Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi” (Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/2015), 2/39.

³⁴ Hasan Kayıklık, “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe” (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005), 1/134-136; Vezir Harman, “Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi”, 1/40.

³⁵ Alper, İmanın Psikolojik Yapısı, 231.

³⁶ Gazali, İhyau Ulumi’d-Din, çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Çelik Yayınları, 2008), 3/49.

³⁷ Hökelekli, İslama Giriş, Din, Dünya ve Ahiret Bütünlüğü, 213.

³⁸ Sönmez Kutlu, “Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarına Çözmeye Katkısı” (Ankara: e-makâlât Mezhep Araştırmaları II, 2009), 2/7-41.

³⁹ Hanifi Özcan, Maturidide Bilgi Problemi (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 175.

⁴⁰ Maturidi, Kitabı’l-Tevhid, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 19-21, 209, 282, 460.

⁴¹ Cemil Paslı, Mutezile Fırkası (Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 41.

Kur'an-ı Kerim'de iman ve salih amel birlikte emredilir. İman amelden bağımsız soyut bir kavram değildir. Hatta Allah, Hz. Peygamber'in ashaba emrettiği bir işi yerine getirmeyi imanın bir gereği olarak zikreder.⁴² İslam üç aşamalı bir hayat öngörür. Mümin, birinci aşamada; işin temelinde i'tikâdiyâta, sonrasında bu i'tikâdiyâttan doğan bir ahlâkiyâta, bu ahlâkiyâttan doğan bir içtimaiyâta ve sonunda bu içtimaiyattan doğan bir siyâsiyâta sahip olmalıdır. Din ferd için önemli olduğu gibi toplumun olumlu anlamda değişim ve dönüşümü için de önemlidir. Din, yalnız ferd için bir fazilet ve feragat kaynağı değil, aynı zamanda ve böyle olduğu için içtimai hayat temizliğinin de en kuvvetli bir teminatıdır. Dini sevmek ve Müslümanlığı müdafaa etme, hakikatte insanlığı sevmek ve insanlık hakkını müdafaa etmektir. Çünkü Müslümanlık din kisvesine girmiş insanlıktır.⁴³

İman, kişiyi daima zinde kılan ve onun devamlı meyve vermesine imkân veren su gibidir. Suyu kesilmiş ağaç nasıl ölüme mahkûm edilmişse imandan mahrum insan da Allah'ın dilediği anlamda olumlu işler yapamaz.⁴⁴ İmanın zayıfladığı yerde itaat ve disiplin de zayıflar. Gerçek bir dini inanç gerek zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlaki yönden, kendi içinde tutarlı ve dengeli bütünleşmiş bir kişilik tipinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu itaat ve disiplin toplum düzeni açısından da hayati önemdedir.⁴⁵

Kur'an Kerim ayetlerinin yüzde doksan beşten fazlası iman, ahlakı, doğru yolu başka bir ifadeyle Allah'ın rızasını kazanmak için peşinden koşulacak gayeleri işler. Kur'an Kerim, dini bir çağrı ve ahlaki bir davettir; sadece bir kanunlar kitabı olmayıp; her dönemde, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bir kanun ve kural düzenlemesi oluşturmaya yarayacak temel ahlaki prensipler sunar.⁴⁶ Kur'an-ı Kerim'in yüz on dört suresinden seksen altısının Mekke'de nüzulü imana verilen ehemmiyete işaret eder. Bir dinin teorik yanı, ahlaka yardımcı oluyorsa böyle bir dinin değerinden söz edilemez.⁴⁷

Kur'an-ı Kerim, ahlaka dair vazifeleri uhrevi karşılıklarıyla birlikte zikretmiş, zerre miktar iyilik ve kötülüğün Allah katında değerlendirileceği⁴⁸ bilgisini vererek, insanların kalplerinde kötülüğe azap ve iyiliğe mükâfat⁴⁹ ümidini yerleştirerek onları tedbirli ve uyanık olmaya davet etmiştir.⁵⁰

Allah Resulü (s.a.v) selâmı teşvik ederken kurduğu cümle ile amelle iman birlikte ele almış ve birbirine bağlamıştır: *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selâmı yayınız."*⁵¹

İslam düşünce tarihi incelendiğinde görülecektir ki; kelam ilmi gibi bütün İslami ilimler başlangıçta hayatın içinden kaynaklanan problemlerin çözümü amacıyla doğmuş, hayatın akışı içinde gelişimini sürdürmüş, bir ya da iki asır sonra bu gelişim teorik ve akademik bir özellik kazanarak metodik ve sistematik bir yapıya ulaşmıştır.

İslami ilimlerin hayatla birliktelik ilkesi, bu ilimlerin teorik yapı kazanmasında hayattan uzaklaşmayı şının bir ifadesidir. Teorik yapıya dönüşerek yükselen zihni faaliyetler mücerred akademik ve hayatla irtibatı olmayan bir yapıda değil, hayatla birlikteliğini koruyan bir üst seviyeyi koruma niteliği taşıyan yapıdadır. Hayatla birlikte ve hayata dair bir yapı içinde oluşan ve gelişen İslam ilimleri de genelde bu somut yapının şekillendirildiği kıvamı taşır. Bu hayatta birliktelik ilkesi en çok kelam ilmi için düşünülmelidir.⁵²

⁴² Nur, 24/62-63.

⁴³ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991), 20.*

⁴⁴ Şerafeddin Gölçük, *Allah, Kur'an, İnsan (Konya: Esra Yayınları, 1990), 81.*

⁴⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi, 190.*

⁴⁶ Roger Garaudy, *Yobazlıklar; çev. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2017), 82.*

⁴⁷ Mehmet S. Aydın, *Tanrı-Allah İlişkisi (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 133.*

⁴⁸ Zilzal, 99/7-8.

⁴⁹ Mutaffifin, 83/22-23.

⁵⁰ Bakara, 2/25; Al-i İmran, 3/12, 15; Nisa, 4/13, 57, 93, 97, 122; Tevbe, 9/21, 72; İsrâ, 17/30, 31.

⁵¹ Müslim, İmân, 93; Tirmizî, Et'ime 45; İbni Mâce, Mukaddime, 9.

⁵² Yeprem, *İslam'a Giriş, "Kelam", 123-125.*

Dil ilminden sonra önceliğe en layık olan ilmin kelam ilmi olduğu tespiti önemlidir. Kelamda isabet iman ve saadettir; hata ise küfür ve sapıklıktır. Kelam ilmi, Allah'ın varlığından, sıfatlarından, peygamberlik ve iman esaslarından bahseder. Mülkün temeli, imarın istinat ettiği en temel kaynak, siyasetin merkezi, dünya ve ahiretin salahı olan dini savunur.⁵³ İmanın dağlar gibi günahlara karşı takati vardır; fakat zerre kadar şüpheye tahammülü yoktur.⁵⁴ Dinin temeli iman esaslarıdır. Dolayısıyla Yeni İlmi Kelam Hareketi mensupları kelam ilminin akaid ilkelerinin öğrenilmesi ve muhafazası açısından her ilimden önce öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

1.4. Kelam İlminin İşlevselliği Konusu

Kelamda yenilik arayışları değerlendirilirken bahsedilmesi gereken konulardan birisi de kelam ilminin işlevselliği konusudur. Kelam ilmi, İslam düşünce tarihinde ilk ortaya çıktığı dönemlerden günümüze, İslam akaidini nass ve akıldan delillerin desteğiyle birlikte temellendirmek, ispat etmek, İslam'ın bütününe yönelik tenkit, eleştiri ve itirazlara en ön safta cevap vermek gayreti içerisinde olmuştur. Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi kelam ilmi de zaman içerisinde toplumsal “değişimler” karşısında ilkelerini ve usullerini güncellemeli, geliştirmelidir. Kelam ilminin tarihi tecrübesini yanına alarak, 19. Yüzyıl'dan itibaren başlayan ve küresel seviyede gelişen, değişen bilim, ideoloji, felsefe ve medeniyet yaklaşımları karşısında, yeni bir usul ve iletişim tarzı ile bizzat yaşanan güncel yaşamın içinde, onunla birlikte İslam'ı insanlığın dikkatine arz etme çabası içtimai kelamın temel hedefidir.⁵⁵

Kelam ilminin önemli bir görevi de; hak ve batılın net olarak ortaya konulması sonucunda ifade edilen “*dinde zorlama yoktur*”⁵⁶ ayeti ve tebliğini yapmak için davet ettiği Medine'ye gelen Necran Hristiyanlarına mescidin bir köşesini ayın için tahsis etmesiyle⁵⁷ teminat altına alınan inanç ve düşünce özgürlüğü, ilk defa veda hutbesiyle sistemli bir şekilde dile getirilen insan haklarının felsefi temelleri ilk sosyal hizmet kurumu olan suffe ashabına⁵⁸ yönelik uygulamalarla dünyanın dikkatine sunulan dezavantajlı kesimlere İslam'ın şefkat ve merhametle yaklaşımı, Medine Vesikası ile ortaya konulup, çerçevesi çizilen birlikte yaşama kültürü, ağaca verilen değerle⁵⁹ zirve noktası çizilen çevre teolojisi gibi mevzuları İslam inancı ve temel ilkeleri açısından yeniden ele almak Kur'an ve hadislerden ürettiği *kök hücre ve kodları* günümüze yorumlayarak çözümler ortaya koymaktır.

Kelam ilminin sosyal bilimlerin verileriyle ilişkilendirilmesi, sadece zamanımızın yeni fikir, öğreti ve düşünce sistemlerinin araştırılmasını değil, aynı zamanda klasik kelamın konu ve kavramların da güncel bilgilerle yeniden değerlendirilmesini sağlar. Örneğin, geleneksel yaklaşımda imanın tanımı ve bu tanımda iman-amel ilişkisinin ele alınmasında daha çok semantik yöntem tercih edilirken yeni ilmi kelamcılar, imanın tanımlanmasında ve iman-amel ilişkisinin izahında psikoloji, sosyoloji ve sosyal hizmet verilerinden de faydalanmak isterler.⁶⁰

⁵³ Maverdi, *Siyaset Sanatı*, çev. Mustafa Sarıbyık (İstanbul: Ark Yayınları, 2016), 75.

⁵⁴ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr: M. Zahid Kevseri, çev. Mustafa Öz, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981), 20.

⁵⁵ Rabiye Çetin, “*Tanzimattan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II*” (İstanbul: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Temmuz Aralık 2013), 16, 43, 87-92.

⁵⁶ Bakara, 2/256.

⁵⁷ Zekiye Sönmez, “*Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Din Adamlarıyla Münasebetler*” (Bursa: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017), 2/137; İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, 223-224; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1979), II/1011-1012.

⁵⁸ Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 141-142; Akif Köten, “*Asr-ı Saâdet'te Suffa Ashâbı*”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, I-V. editör: Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Yayınları, 1995), IV/389.

⁵⁹ Buhârî, *el-Edebül-Müfred*, 168; Münâvî, *Feyzul-Kadîr*, 3/30.

⁶⁰ Mehmet Kenan Şahin, “*Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış*” (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2018), 8/603-611.

Yeni bir kelam usulüne ihtiyaç konusu değerlendirilirken çağımızda gelişen beşerî bilimler, felsefî görüşler ile kelam ilmi arasında oluşmuş mesafe görülmelidir. Kelam âlimleri, bu ilmin ilk çıkış ve gelişim aşamalarında İslam inancının ispatı, izahı ve ona yöneltilen itiraz, reddiye ve şüphelere karşı en ön safta savunma görevinin yanında; İsevilik, Musevilik, Mecusilik, Mazdeizm gibi dinlerin teolojik yaklaşımlarına, dehrîlerin fikirlerine, Yunan felsefesi, Sasani birikimi ve zamanın düşünce havzasında yer alan diğer inanç ve felsefelerden haberdar idi. Günümüzde de kelam âlimleri, aynı görevi sürdürmeli; zamanımızın fikir akımları, ideolojileri ve beşerî bilimlerin bütünüyle yakından ilgilenmelidir. Bu öngörülen konum, kelam ilmi için tarihsel süreci açısından yeni bir açılım ve genişlemeyi ifade etmektedir. Yeni ilmi kelam hareketleri bu açılımı konu edinmektedir.⁶¹

Dini açıdan bakıldığında insanlar arası ve uluslararası ilişkiler, birey-toplum ve onları yöneten idari sistem, siyasi iktidar ve hukuki mevzuatın inançla ilgileri bulunmaktadır. Çevre sorunlarından insan-doğa ilişkilerine kadar, bireysel ve toplumsal ilişkilerin dinî bir yaklaşımla el alınması, inananların birbirine muhabbetleri, kardeşlik bağlarını güçlendirerek geliştirmeleri itikada dair kavramlarla ortaya konulmuştur. Günümüz insanı her geçen gün yenileri eklenen problemlere, yeni sual ve sorunlara maruz kalmaktadır. Bu sual ve sorunları ele alarak insanlığın aklını tatmin edecek, düşüncelerini berraklaştıracak cevaplar verme öncelikle kelam ilminin ve kelamcılarının görevi olmalıdır.⁶²

Kelamda yenilenmenin önemine kısaca temas ettikten sonra bir sonra şimdi başlıkta bu ilimde yenilenme çalışmalarına katkı veren âlimler ve çalışmalar arasında Said Nursî ve Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın yerini tespit etmeye çalışalım.

2. Yeni İlmi Kelam Temsilcileri ve Said Nursî

İlimler, hayat, birey ve toplumla bağlarını güçlü tuttukları, olayları makul ölçüler içerisinde değerlendirdikleri, karşılaştıkları problemlere çözüm ürettikleri ölçüde etkinliklerini devam ettirebilirler. İslâmî gelenekte “*eşrefu'l-ilim*” olarak kabul edilen kelâm ilmi, tarihî süreçte farklı devrelerden geçmiştir.⁶³ Bu evrelerde ilmin yaşadığı değişim bazen ihtiyaçtan bazen de şartların zorlamasıyla olduğu söylenebilir.⁶⁴ Zaten eşyanın fitratında değişim ve yenilik esastır. Bu anlamda ilimlerin geliştiği zaman diliminde toplumdaki farklılaşmalara paralel olarak yapısal ve karakteristik özelliklerinde değişimin olması doğaldır. Yaşanan değişim etkisi ve hızı, toplumların hem kendi dinamikleri hem de diğer kültürlerle ilişkilere göre şekillenir. Zira “zamanın devamlılığı kültür ve medeniyetlerin birbiriyle doğal etkileşimlerini sağlarken, değişim bu devamlılık içinde farklılıkları ortaya çıkarır.”⁶⁵ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren geçmiş zaman düşüncelerine kutsiyet izafe etmeden, onlardan istifade ederek ancak onların bıraktığı yerden başlamak zorunda hissetmeden günün problemlerine çözüm olacak düşünce hareketleri birçok disiplinde görülmeye başlamıştır.⁶⁶

Değişim ve yenilenme ihtiyacı çağın ihtiyaçları çerçevesinde kelâm ilmi alanında da kendini göstermiştir.⁶⁷ Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında filizlenen “*Yeni İlm-i Kelâm Hareketleri*” toplumdaki yenilenme ve değişim ihtiyacının gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bugünümüz açısından yeni ilm-i kelam hareketlerinin gelişme sebepleriyle birlikte söz konusu hareketin kelâm ilmine getirdiği yeniliklerin değerlendirilmesi önemlidir.⁶⁸ Bu yöntemle hem geçmişteki gelişmeleri doğru anlamak hem de günümüz şartlarında problem-

⁶¹ Fethi Kerim Kazanç, “*Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler*” (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007), 24-25/179-227.

⁶² Selim Özarlan, “*Günümüz İnanç Problemlerinin Nedenleri*” (Ankara: DİB Dergi, Mayıs, 2013), 24.

⁶³ Sa'deddin Teftazani, *Şerhü'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 3-5; Çağfer Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 15-67.

⁶⁴ Nasr Hamid, *Bilimsel Bilgi ve Aforoz Korkusu Arasında Yenilik Yasaklama ve Yorum*, 11-60.

⁶⁵ Çağfer Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları), 34.

⁶⁶ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar* (Ankara: Ötüken Yayınları, 1988), 471.

⁶⁷ Resul Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi* (Erzurum: Ertual Yayınları, 2014), 5.

⁶⁸ Abdullatif Harputi, *Kelâm Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Haz. Muammer Esen, 2014), 9-34; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi* (İstanbul: Damla Yayınları, 1995), 36-40; Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 2011, 329-336; Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi*,

lerimizin çözümüne katkıda bulunacak yeniliklerden istifade etmek mümkün olacaktır.

Yeni İlm-i Kelâm hareketlerinin oluşumunda uzun tarihî gelişmelerden bahsedilebilirse de; hareketin ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler son dönem arayışların yoğunlaştığı Osmanlı toplumunda yaşanmıştır. Yenilikçi düşüncenin tezahür etme nedenlerini kısaca şöyle ifade etmek mümkündür:

- a. Osmanlı ekonomik anlamda gerilerken Batı'nın ilerlemesi ve kalkınması,
- b. Batı'nın yeni kültür ve felsefesi ile Osmanlı toplumunu etkilemeye başlaması,
- c. Toplumda matbaa, dergicilik ve gazetecilik faaliyetlerinin çoğalması,
- d. Osmanlı'da liberal eğilim ve beklentilerin yükselmesi,
- e. Araplar içerisinde selef-i salihîn dönemindeki İslâm'ın özüne ve aslı karakterine dönüş iddiasındaki Vehhâbîlik Hareketi'nin ortaya çıkışı ve farklı tezahürleri,
- f. Batı'nın Osmanlı Devleti'ni bölerek sömürgeleştirme amacıyla tahrik ettiği hürriyetçi akımların ortaya çıkışı.⁶⁹

Bu gibi sebeplerden ötürü, Müslüman toplumun değişik kesimlerinden farklı anlayışlar doğmuştur. Bazıları Müslümanları geri kalmasının sebebinin bizzat İslâm dini olduğunu söylerken bazıları da sorunun İslâm'da değil, İslam'ı hakkıyla anlamayan ve yaşamayan Müslümanlarda olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Bu çerçevede farklı kesimlerde Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık ve İslâmcılık gibi öneriler ortaya atılmıştır.⁷¹ Bu önerilerin bir yansıması olarak Osmanlı'nın yönetim şeklinin değişmesi (Saltanat yerine Tanzimat ve Meşrutiyet), eğitim sisteminin değişmesi (medrese-mektedir ayırımı yerine tevhid-i tedrisat), dinî ve tabii ilimlerin uzlaştırılması gibi radikal inkılâplar yapılmaya çalışılmıştır. Değişimin dinî ilimlere yansıması İslâmî ilimlerdeki tecdîd beklentisini tetiklemiştir. Yeni bir tefsir, hadis, siyer ve fıkıh ilmi gibi farklı yoğunluk ve tarzlarda yenilik ve değişim hareketleri oluşmuş, “Yeni İlm-i Kelâm Hareketleri” de Anadolu, Mısır ve Hind alt kıtasında şekillenmiştir.⁷²

Yeni İlm-i Kelâm Hareketi'nin Anadolu'daki temsilcileri ve önemli eserlerini şöyle sıralamak mümkündür: Ali Suavî (v.1878)-*Kâmûsü'l-ulûm ve'l-maârif*,⁷³ Sırrî-i Giridî (v.1895)-*Nakdû'l-Kelâm fî Akâid-i'l-İslâm*, Manastırlı İsmail Hakkı (v.1912)-*Telhîsu'l-Kelâm fî Berâhini Akâid-i İslâm* Filibeli Ahmed Hilmi (v.1914)-*Yeni İlm-i Akâid*, Harputlu Abdullatif Efendi (v.1916)-*Tenkîhu'l-Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, Musâ Kâzım Efendi (v.1920)-*el-Fetâvâ el-Kâzîmiyye fî islâhi'l-fetâvâ et-Türkiyye*, Mehmet Akif Ersoy (v.1936)-*Anglikan Kilisesine Cevap*, Ömer Ferid Kâm (v.1944) -*Vahdet-i Vücûd*, İzmirli İsmâil Hakkı (v.1946)-*Yeni İlm-i Kelâm*, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi (v. 1949)-*el-'Akâ'idü'l-hayriyye fî tahrîri mezhebi'l-fırkati'n-nâciye ve hümm Ehlü's-sünne ve'l-cema'a ve'r-red 'alâmuhâlifihim*,⁷⁴ Mustafa Sabri Efendi (v. 1954)-*Mevkîfî'l-Akl ve'l-İlim ve'l-Âlem Min Rabbi'l-Âlemîn ve'İbâdîhi'l-Mürselîn* Mehmet, Arapkirli Hüseyin Efendi (v.1954)-*İlm-i Kelâm Dersleri*,⁷⁵ Said Nursi (v.1960)-*Risâle-i Nûr*, Ömer Nasuhi Bilmen (v.1971) -*Muvazzah İlm-i Kelâm*, Bekir Topaloğlu (v.2016)-*Kelâm İlmi: Giriş*, Hüseyin Atay (v.2023)-*Kur'an'da İmân Esasları ve Kader Sorunu*.⁷⁶

2014, 227-230; Selim Özarlan, *Kelâm Tarihi* (İstanbul, Nobel Yayınları, 2015), 149-163.

⁶⁹ Özervarlı, *Kelâm'da Yenilik Arayışları*, 27-45.

⁷⁰ 29 Mart 1883'te Sorbon'da verdiği bir Konferans esnasında Renan tarafından dile getirilen bu iddia daha sonra İslâm dünyasında da bazı gazeteci ve yazarlar tarafından yaygınlaştırılmıştır. bkz. Resul Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve Mehmed Vehbi Efendi* (Erzurum: Ertual Yayınları, 2014), 2-3.

⁷¹ Said Halim Paşa, *İslamlaşmak* (İstanbul: Hikmet Yayınları, çev: Mehmet Akif Ersoy, 1991), 403-410; Özervarlı, *Kelâm'da Yenilik Arayışları*, 35-43.

⁷² Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*, 2; Özervarlı, *Kelâm'da Yenilik Arayışları*, 27-45.

⁷³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul, 1992), 77-93.

⁷⁴ Ramazan Altıntaş, *Türk Kelamcıları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 281-296.

⁷⁵ Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*, 3.

⁷⁶ Altıntaş, *Türk Kelamcıları*, 266-280.

Yeni ilmi kelam temsilcileri genel itibariyle ilmin vesailinin yenilenmesi ve metodolojisinde benzer önerilerde bulunsa da diğerlerinden ayrılarak “İçtimai Kelam Projesi” ile en farklı öneriyi M. Şerefeddin Yaltkaya İslam Mecmuası’nda yazdığı yazılarla dile getirmiştir.⁷⁷

Said Nursî’de kelamda yenilenme temsilcileri arasında izlediği usul itibariyle M. Şerefeddin Yaltkaya gibi bazı farklılıklar ortaya koymuştur. Akaide dair konuları tamamen Kur’an ayetleri merkezli izahı, halkın anlayacağı şekilde misaller ve temsillere başvurması, doğrudan toplumun ihtiyaçları çerçevesinde eserleri kaleme alması onun izlediği metodun temel özellikleri olarak ele alınabilir.⁷⁸

Yeni ilmi kelam temsilcileri çoğunlukla çalışmalarını Osmanlı’nın son döneminde yapmışken Said Nursî kelama dair çalışmalarını Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde kaleme almaya başlamıştır. Kelamın temel problemleri ve mezhepler arası tartışmalara girmemesi, farklı ekollerden hatta tasavvuftan faydalanması, inanç esasları yanında ibadetlerin hikmetlerine ve ahlaki bahislere yer vermesi, geniş halk kitlelerine hitap edebilmek için işlediği konuları çeşitli hikâye, örnekleme, diyalog ve mecazlı anlatım usullerini kullanarak aktarması ve sık sık Kur’an’ı referans göstermesi onu klasik kelamcılardan ayıran temel özellikleridir. İzlediği kendine özgü usulüyle halkta ciddi bir karşılık bulan Risâle-i Nûr Külliyyâtı ve Said Nursî üzerinde farklı disiplinlerden çalışmalar ortaya konulmuştur.⁷⁹

Said Nursî, hayatı boyunca ortaya koyduğu mücadelesi yazdığı kitap ve makaleleriyle insanların problemlerine çözümler üretmeye çalışmıştır. Risâle-i Nûr Külliyyâtı, imanın tahkik takviyesi, ittihadı İslam ve müspet hareket temalarının ön plana çıkarıldığı bu çabanın bir ürünüdür. Ehl-i Sünnet düşüncesi içerisinde ve daha çok Eş’arî geleneği kaynaklarından beslenen Risâle-i Nûr, Kelâm ilmine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu konuda Said Nursî’nin kelâma getirdiği en önemli katkı, imân ilkelerinin yanı sıra; içtimai kelama referans olacak düzeyde iman-ibadet bağlantısı üzerinde durması, ibadetlerin hikmetlerine ve ahlâkî konulara geniş yer vermesi, büyük halk kitlelerine hitap edebilmek için ele aldığı konuları değişik hikâye, örnekleme, diyalog ve mecazlı anlatım metodlarıyla işlemesi ve sıkça Kur’an’a atıf yapmasıdır.⁸⁰

Said Nursî, eserlerinin büyük çoğunluğunda kelâmî konuları değişik bir üslupla ele alıp incelemektedir. Onu bu yönüyle çağımıza hitap eden bir kelâmcı olarak nitelemek ve kelâm tarihinde yer vermek hakkı teslim etmektir. Risâle-i Nûr’da inanç esasları ana konu olarak ele alınır. Ancak bireyi ve toplumu ilgilendiren ahlâkî, sosyal, siyâsî konular ve ibâdetler de mevzuların içerisinde yer alır.⁸¹ Bir bakıma Nursî’nin Risale-i Nur’u, “kelâmın halka indirilmesi projesi” olarak kabul edilebilir.⁸² Said Nursî’nin bu projede ittihad-ı İslâm, akıl-nakil dengesi, iman-amel-ahlak ilişkisi, Kur’an ve sünnete dönüş, Osmanlı tebaası ve İslâm ümmetinin siyasal, ekonomik, pedagojik ve ahlâkî sorunlarına çözüm bulma çabaları ve bu konuda geliştirdiği söylemlere bakıldığında çok yönlü bir kelâm anlayışı olduğu⁸³ anlaşılmaktadır.⁸⁴

Said Nursî de diğer yeni ilm-i kelam âlimleri gibi asırlar boyunca Müslüman fırkalar arası sürdürülen eski klasik felsefe ve kelâm tartışmalarına yoğunlaşıp zaman kaybetmek yerine asrımızın başında görülen çağdaş akımlara karşı İslâm inanç esaslarını ispatlamaya, imanın önemini vurgulamaya, imanı taklitten tahkik derecesine yükseltmeye gayret etmiş, özellikle tabiatçılık, materyalizm, komünizm ve pozitivistizm karşı söylem geliştirmekle meşgul olmuştur.⁸⁵

⁷⁷ bkz. Cemil Paslı, *Kelam İlminde Yenilik Arayışları ve M. Şerefeddin Yaltkaya’nın İçtimai Kelam Projesi* (Konya: N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

⁷⁸ Taşcı, *Kelâm El Kitabı*, 181.

⁷⁹ Musa Koçar, *Eleştirel Açından Said Nursî’nin Kelami Görüşleri* (İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 26.

⁸⁰ Özcan Taşcı, *Kelâm El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 180.

⁸¹ Şerefeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 322.

⁸² Taşcı, *Kelâm El Kitabı*, 180.

⁸³ Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 326.

⁸⁴ bkz. Said Nursî, *Hutbe-i Şamiye* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); Said Nursî, *Münâzarât* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006).

⁸⁵ bkz. Said Nursî, *Tabiat Risâlesi* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); *Emirdağ Lahikası-I* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010).

Kelamda yenilenme kapsamında Said Nursî'nin “Risâle-i Nûr Külliyyâtı” değerlendirdiğimizde üç ana başlığın ön plana çıktığını görebiliriz. Bunlar; imanın tahkik ve takviyesi, itihad-ı İslam hedefi ve müspet hareket yaklaşımıdır.

Said Nursî, risalelerinde merkeze imanın tahkik ve takviyesini almak suretiyle ele aldığı konuları işlemiştir. Üç konuyu bir saç ayağı şeklinde değerlendirerek kâmil bir mümin ve dört başı mamur bir İslam toplumunun tesisinde birbirinin mütemmim cüzü olarak aktarmıştır. Merkeze aldığı konuları alanda toplumun içerisinde bizzat yaşadığı olaylardan çıkardığı ihtiyaçlar çerçevesinde ve onların anlayacağı bir dil ve üslupla işlemiştir. Bu özgün yaklaşım Risale-i Nurların halk üzerindeki tesirini artırmıştır.

Osmanlı devrinde Said Nursî'nin *Münazarat* gibi eserlerle birinci muhatabı halk olsa da *Muhakemat* gibi eserlerle de entelektüel kesime hitap etmeyi ihmal etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin en yüksek dini ihtisas kurumu olan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de üye olarak görev almıştır. Said Nursî, halkla ve entelektüel kesimle birlikte muhatap olabilen istisnai âlimlerdendir. Cumhuriyet devrinde ise her iki kesimin de istifade edeceği bir tarzda Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nı te'lif etmiştir. Konuları işlerken toplumun yaşadığı değişimi dikkate alarak yaklaşımlarını güncelleme ihtiyacı hissetmiştir.

Cumhuriyet devrine geçişte yaşanan derin kırılmaya bağlı olarak çalışmalarını, “Eski Said”, “Yeni Said” şeklinde iki ana başlıkta tasnif etmiştir. Tek parti döneminden çıkışla başlayan 1950 yılı sonrası çalışmalarına ise “Üçüncü Said” tabirini dahi kullanmıştır.⁸⁶ Eserleri arasında tefsir, hadis usulü hatta İslam tarihi konularını ihtiva eden bölümler varsa da genel itibarıyla Said Nursî'nin eserlerinde kelamî konuları ön planda tutmuştur. Bu sebeple bir ihtisas alanı itibarıyla ele alınacak olursa onu her şeyden önce yenilenme çalışmalarına katkıda bulunmuş bir kelamcı olarak kabul edebiliriz.

2.1. Said Nursî'nin Yoğunlaştığı Üç Temel Konu

2.1.1. İmanın Tahkik ve Takviyesi

Said Nursî, risalelerinde temel önceliğinin imanın tahkik ve takviyesi olduğunu dile getirmiştir.⁸⁷ İslam toplumunun en temel ihtiyacının günün ihtiyaçlarına cevap verecek kelam eserleri olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşlerini teoride bırakmamış kendine has bir metot izlemiştir. İstikbalde her şeyi akla tespit ettiren Kur'an hükmedecek⁸⁸ iddiasıyla kelam kitaplarının direkt ayetlerin desteğinde ve gölgesinde yazılmasını tavsiye etmiştir. Ona göre, bir hakikatler deryası olan Kur'an'ın ayetleri de Kur'an okyanusundaki hidayet ve hakikat cevherlerini gösteren birer dalgiçtir. Fakat onların gözleri açık olduğu ve eşyanın her tarafını ihata ettiği için, hazineyi bütün ayrıntılarıyla değerlendirirler. Bu yüzden, o hazineyi bütün zenginliğiyle görür, keşfeder, anlar ve aktarırlar. Onların bu etrafını câmi aşıyorlar mâni izahıyla hidayet hazinesinin gerçek güzelliği tam olarak ortaya çıkar.⁸⁹

İslam toplumunun başta gelen hastalığının iman zafiyeti olduğu⁹⁰ kanaatiyle Said Nursî eserlerinin ekseriyetini imana dair hakikatlerinin ispatı ve onlara yönelik eleştirilerin reddine teksif eder. Her yönüyle mucize olan Kur'an'ın her bir i'câz yönü ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde, manevi değerlere inancı sarsılmış bu çağın insanların imanlarının tahkik ve takviyesi için gerekli yeterli potansiyel kaynak olduğu görülür. Geleneksel/taklidi iman aktarımı özellikle gençlere yeterli gelmediği, pozitivist görüşlerin bilim adı altında yaygın olarak işlendiği bu sırada, hem akli hem kalbi doyuran tahkikî iman derslerinin önemi izahtan varestedir. Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile birçok açıdan Kur'an'ın mucize olduğuna dikkat çekmiştir.⁹¹

⁸⁶ Mustafa Said İşeri, “*Bediüzzaman'ın Üç Hayat Devri: Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said*”, Köprü Dergisi, Güz-2010, 25-55.

⁸⁷ bkz. Nursî, *Sözler*, Otuz Üçüncü Söz; *Emirdağ Lâhikası-I*, 63. Mektup; *İşârâtü'l-İ'câz*, Fatıha Suresi.

⁸⁸ Nursî, *Hutbe-i Şamiye*.

⁸⁹ Nursî, *Sözler*, 439-440.

⁹⁰ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfi*, 63.

⁹¹ Niyazi Beki, “*Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre Kur'an'ın Üç İ'câz Vechi*”, *Katre*, 2019, S.7., 281-305.

Said Nursî, İslam'ın emsalsiz bir elmas olduğunu kendi döneminde bu elmasın parlaklığının görülmediğini; ancak Müslümanların imanını tahkik ve takviye ile kalplere cila vurularak o elmasın parlayacağını ifade eder.⁹²

Kelam ilminin direkt Kur'an ayetleri⁹³ metoduyla kâinatta işleyen sünnetullah üzerinden kevnî ayetlerle Kur'an ayetlerini bir arada ele alarak, onların arasındaki tam mutabakata atıfta bulunarak Allah'ın varlığını ve birliğini ispat etmeleri gerektiğini iddiasını dile getiren Nursî, eserlerinde bu yolu izler. Bu usulü artez-yen gibi aracı-sız-vasıtasız direkt suya ulaşma olarak tasvir eder.⁹⁴

Said Nursî, Risale-i Nur'un en birinci maksat ve vazifesi olarak gördüğü iman hakikatlerini ispatlamayı şu cümle ile değerlendirir:

“İman, yalnız icmâlî ve taklîdî bir tasdike münhasır olarak değil; bir ağacın çekirdeğinden, tâ büyük hurma ağacına kadar ve eldeki aynada görünen misalî güneşten tâ deniz yüzündeki aksine, tâ güneşe kadar mertebeleri ve inkişafı olduğu gibi; imanın o derece kesretli hakikatleri var ki, bin bir esmâ-i İlâhiye ve sair erkân-ı imaniyenin kâinat hakikatleriyle alâkadar çok hakikatleri var ki, ‘Bütün ilimlerin ve mârifetlerin ve kemalât-ı insaniyenin en büyüğü imandır ve iman-ı tahkikîden gelen tafsillî ve burhanlı mârifet-i kudsiyedir.’ diye ehl-i hakikat ittifak etmişler.”⁹⁵

Allah'ın varlığı ve birliği konusunda hadislere de başvurmadan geri durmayan Said Nursî farklı eserlerinde hadis usulüne dair önemli cümleler kurar.⁹⁶ İbadeti imanın bir sonucu ve her ikisini birbirini tamamlayan unsurlar olarak birlikte ele alır.⁹⁷ Bu arada nübüvvetin tevhid ile olan ilgi ve kopmaz bağına ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) son nebi olarak önem ve ehemmiyetine dair müstakil risaleler yazmıştır.⁹⁸

Said Nursî, eserlerinde imanın tahkik ve ihyasından önce Kur'an-ı Kerim'den direkt istifadenin vahdeyini tesis edeceğini söyler. Dolayısıyla aslından birinci hedefi olan imanın tahkik ve ihyası gerçekleştiğinde diğer iki temel gayesi olan ittihadı İslam ve müspet hareketin de gerçekleşeceğini ifade eder.⁹⁹ Bu konuda en çok dikkat edilmesi gereken hususun İslam toplumunda dikkatin doğrudan doğruya Kur'an'da temerküz etmesi olduğunun altını çizer. Ona göre kudsiyetin kaynağı olan işaret ettiği Kur'an'dan uzaklaşmak ve dik-katı onu izah sadedinde yazılan kitaplara dağıtılmak Müslümanların kalp ve zihinlerinde ihtilaf ve iftiraka sebep olmuştur. Bu sebeple şeriat kitaplarının cam ve dürbün gibi Kur'an'ı göstermesi, ona yönlendirmesi ama onun yerine geçmemesi gerektiğini ayete¹⁰⁰ atıfta bulunarak açıklar.¹⁰¹

2.1.2. İttihad-ı İslam Hedefi

İttihad-ı İslâm'ın siyasi güç ve iktidarla gerçekleşeceğini savunan fikirlerden farklı olarak Said Nursî, merkeze ferdi almış ve ittihad-ı İslâm'ın ferdin imanî kalitesinin tahkik ve takviyesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. O, *“İttihad, imtizâc-ı efkârdır”*¹⁰² ilkesinden hareketle önce cehaletin yok edilmesi gerektiğini söylemiştir.

⁹² Nursî, *Muhakemat*, 1. Bölüm.

⁹³ bkz. *“Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir. Rum, 30/50.*

⁹⁴ Nursî, *Sözler*, 130-132.

⁹⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası-I, Z, (63. Mektup).*

⁹⁶ bkz. Ali Bakkal, *“Bediüzzaman Said Nursî'nin Hadisleri Yorumlama Metodu”*, Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, 2017, 4.

⁹⁷ bkz. Nursî, *İşarat'ü-İcaz*, Bakara 21 ve 22. Ayetlerin tefsiri.

⁹⁸ bkz. Said Nursî, *Sözler*, 11. ve 19. Söz; *Mektubat*, 19. Mektup; *Lem'alar*, 11. Lem'a.

⁹⁹ Nursî, *Mektubat*, Yirmialtıncı Mektub - Dördüncü Mebhas / Üçüncü Mesele.

¹⁰⁰ bkz. Al-i İmran, 3/103: *“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin...”*

¹⁰¹ Nursî, *Sünühât*, “Kur'an'ın Hakimiyet-i Mutlakası”.

¹⁰² Nursî, *Münazarat. (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi”*

Said Nursî, ittihad-ı İslâm'ı, Müslümanların Kur'ân ve Sünnet ahkâmına uygun bir itikat ve ahlaka sahip olmaları ve iktisadî, irfanî, siyasi, hukukî müesseselerini bu anlayış ve irfan doğrultusunda tesis etmeleri ve bu atmosferde birlik ve beraberlik içinde yaşamaları olarak ele alır. Binaenaleyh Bedüzzaman'ın ittihad-ı İslâm terimi ile anlatmak istediği siyasi mülâhazalardan uzak, farklı ve daha üst bir nitelik arz etmektedir ki ona göre bu mesele dini yaşayabilme ve tebliğ adına “bu zamanın en büyük farz vazifesi”dir.¹⁰³ İttihad-ı İslâm ancak Müslümanlar mabeynindeki inanç zayıflığı, cahillik, taklit, ırkçılık ve tembellik gibi gayri İslami patolojik durumların izalesi ile mümkün olur. Bu ayrılığa götüren hastalıklar giderildiğinde doğal olarak kültürel, ticarî, ekonomik ve siyasî sahalarda güçlü ve sağlıklı bir İslâm birliğinin oluşumu tahakkuk edecektir. Bu anlamda Said Nursî, imanın tahkik ve takviyesinden sonra çalışmalarını Müslümanların birlik ve beraberliğine hasretmiştir. Risale-i Nur'un birçok eczalarında birlik ve beraberliğin önem ve ehemmiyetinin altını çizmiştir.

Said Nursî, Müslümanların ittihadının onları ihtilafa sevk eden cehalet ve zaruret (fakirlik) marifet, sanat ile izalesi ile sağlanabileceğini ifade eder.¹⁰⁴ İhlas'ın ve uhuvvet risalesi¹⁰⁶ gibi bölümlerde Müslümanların kardeşliğinin tesisine dair sorunlara ve çözüm önerilerine yer verir. Hutbe-i Şamiye'de Müslümanların altı hastalığını zikredip tedavi yöntemleri üzerinde dururken dördüncü olarak “ehli imanı birbirine bağlayan nurani rabitaları bilmemek” hastalığını zikreder ve çözümlerinden bahseder.¹⁰⁷

Said Nursî, uhuvvet risalesinde Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğin önemini kendi coğrafyasında yaşanan misallerle anlatır ve şu cümleleri kurar:

“Medar-i ibret bir hikâye: Bedevî aşiretlerinden Hasenan aşiretinin birbirine düşman iki kabilesi varmış. Birbirinden, belki elli adamdan fazla öldürdükleri hâlde, Sipkan veya Hayderan aşireti gibi bir kabile karşılıklarına çıktığı vakit, o iki düşman taife, eski adâveti unutup, omuz omuza verip, o haricî aşireti def edinceye kadar dahilî adâveti hatırlarına getirmezlerdi. İşte, ey mü'minler! Ehl-i İmân aşiretine karşı tecavüz vaziyetini almış ne kadar aşiret hükmünde düşmanlar olduğunu bilir misiniz? Birbiri içindeki daireler gibi yüz daireden fazla vardır. Her birisine karşı tesanüd ederek, el ele verip müdafaa vaziyeti almaya mecburken, onların hücumunu teshil etmek, onların harîm-i İslâma girmeleri için kapıları açmak hükmünde olan garazkârâne tarafgirlik ve adâvetkârâne inat, hiçbir cihetle ehl-i imana yakışır mı? O düşman daireler, ehl-i dalâlet ve ilhaddan tut, tâ ehl-i küfrün âlemine, tâ dünyanın ehvâl ve mesâibine kadar, birbiri içinde size karşı zararlı bir vaziyet alan, birbiri arkasında size hiddet ve hırsla bakan, belki yetmiş nevi düşmanlar var. Bütün bunlara karşı kuvvetli silâhın ve siperin ve kalen, uhuvvet-i İslâmiyedir. Bu kale-i İslâmiyeyi küçük adâvetlerle ve bahanelerle sarstırmak, ne kadar hilâf-ı vicdan ve ne kadar hilâf-ı maslahat-ı İslâmiye olduğunu bil, ayıl.”¹⁰⁸

Said Nursî, İslam temel erkânlarından olan hacc ve ondaki hikmeti ihmalî ittihad-ı İslâm'a büyük darbe vurduğundan bahsederek çare ve çözüm yolları üzerinde durur.¹⁰⁹ O, ittihad-ı İslâm'ın sadece ezberlenmiş slogan cümlelerle değil, imanın tahkik ve takviyesi, sonrasında o imanın fitri neticesi olarak husule gelecek müspet hareketlerle mümkün olabileceğini ifade eder. Bu anlamda şeytan ve dostlarının Müslümanların

¹⁰³ Said Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), Sada-yı Hakikat.

¹⁰⁴ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*.

¹⁰⁵ Said Nursî, *Lem'alar* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 20 ve 21. Lem'a.

¹⁰⁶ Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 22. Mektup.

¹⁰⁷ Said Nursî, *Hutbe-i Şamiye* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006).

¹⁰⁸ Nursî, *Mektubat*, *Yirminci Mektup*.

¹⁰⁹ Nursî, *Sünühât*, 35.

ittihadına yönelik tehditlerini ve tehditlerin üstesinden gelmenin yollarını işlediği Hutuvat-ı Sitte¹¹⁰ ve Hücumat-ı Sitte¹¹¹ risalelerini yazmıştır.

Said Nursî, ittihad-ı İslam'ın tesisi adına bir üniversite kurulmasını da önerir. Mısır'da bulunan Ezher Üniversitesi'nin kardeşi olacak şekilde merkezi Van ili olmak üzere doğu ve güneydoğunun farklı illerinde şubeleri olacak üniversite için isim önerisi "Medreset'üz-Zehra"dır. Fen bilimleri ile dini ilimlerin birlikte okutulacağı ve taassup ve inkârdan uzak talebe yetiştirecek olan Medresetü'z-Zehra projesi ona göre, "Orta şarkta sulh-u umumînin temel taşı ve birinci kalesi" olabilecek bir potansiyele sahiptir. Nitekim bu proje Said Nursî'nin bütünleştirme ve birleştirme hedefinin temerküz ettiği ittihadı İslam anlayışını gerçekleştirecek kurumsal yapıyı anlatmaktadır.¹¹² Tedennî-i milletten kalbi, vicdanı ve ruhu bizâr olan Said Nursî, necatın eğitimde olduğunu hayatının bütün dönemlerinde gündeme getirmiştir. O, Medresetü'z-Zehra projesi ile dünya Müslümanları arasında bir kardeşlik tesisini ve böylece "İslâm birliği"ni amaç edinmiştir. Bu projenin gerçek anlamda hâlâ hayata geçirilememiş olması Müslümanlara çok pahalıya mal olmuştur. Eğer bu proje kendisinin düşündüğü temel ilkeler çerçevesinde hayata geçirilebilmiş olsaydı bugün her bakımdan çok farklı bir Güneydoğu, Türkiye, Avrasya-Ortadoğu ve hatta dünyada yaşama imkânımız olabilirdi.

2.1.3. Müspet Hareket

Said Nursî, imanın tahkik ve takviyesi ile birlikte zamanın en büyük farz vazifesi olarak gördüğü ittihad-ı İslam çalışmalarında işin sürekli olarak olumlu taraflarına odaklanıp orayı artırmaya çalışmış, kendisini ve takipçilerini bu metotla motive etme yolunu tercih etmiştir. Müslümanların gerek kendi özel yaşamlarında gerekse sosyal hayatlarında diğerleriyle ilişkilerde yaptıkları temel eksiklikleri beş başlıkta toplayarak müspet hareketin çerçevesini çizmiştir. Bunlar; müminlerin kendi vazifelerine odaklanıp gerisini Allah'a havale ederek O'nun işine karışmamaları, kulluğu, ibadeti dünyevi maksat ve menfaatleri için değil, Allah'ın rızasına ve ahirete yönelik yapmaları, insanın kendi haddini ve sınırını bilmesi ve o sınırlar içerisinde hareket etmesi, her işin zahiri sebepleri yanında hakiki kudretin elini ve yüzünü de dikkate alması, iyilik ve güzellikleri zahiri sebep olan kişilerden ziyade Allah'tan bilmesi ve O'nun ipine sarılarak birlik ve beraberliğin tesisi müspet hareketin ana esaslarıdır.¹¹³

Said Nursî, müspet hareketi tarif ederken öncelikle ayeti referans gösterir¹¹⁴ sonrasında ise bir Mecelle kaidesine başvurur ve der ki: "Bir şey büsbütün elde edilemiyor diye tamamen terk edilemez."¹¹⁵ O, müspet hareketi yine bir hadisle delillendirir: "En zayıfınıza göre yürüyün."¹¹⁶

Hapishaneyi Medrese-i Yusufiye olarak değerlendirmesi¹¹⁷ Said Nursî'nin müspet hareket yaklaşımının önde gelen misallerindendir. Ona göre İslam her bir mümine her durumundan daha iyiye doğru bir şeyler yapmayı emretmiş sonucu tevekkülle Allah'a bırakmasını ve sabretmesini istemiştir.¹¹⁸ Kendi vazifesine odaklanıp vazife-i ilahiyeye karışmamayı da¹¹⁹ Said Nursî önemser ve ısrarla üzerinde durur bunu Celaleddin Harzemşah'ın sözüyle¹²⁰ teyit ettiği müspet hareketin temel esaslarından zikreder.

¹¹⁰ Nursî, *Sünühât*, Hutuvat-ı Sitte.

¹¹¹ Nursî, *Mektubat*, Yirmidokuzuncu Mektup, Altıncı Risale, Altıncı Kısım.

¹¹² İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014)*, 225.

¹¹³ Nursî, *Lem'alar*, 17. Lema'a.

¹¹⁴ Maide, 5/105.

¹¹⁵ Nursî, *Münazarat*, 2006.

¹¹⁶ Sahavî, *el-Makasıdu'l-Hasene*, 1/133-Şamile.

¹¹⁷ Nursî, *Şualar*, On Birinci Şua, (Meyve Risalesi).

¹¹⁸ Nursî, *Sözler*, Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas.

¹¹⁹ Nursî, *Lem'lar*, On yedinci Lem'a, On üçüncü Nota.

¹²⁰ "Meşhurdur ki, bir zaman İslam kahramanlarından ve Cengiz'in ordularını müteaddit defa mağlup eden Celaleddin Harzemşah harbe giderken vüzerası ve etbai ona demişler: "Sen muzaffer olacaksın. Cenab-ı Hak seni galip edecek. O demiş: "Ben Allah'ın emriyle, cihat yolunda hareket etmeye vazifedarım. Cenab-ı Hak'kın vazifesine karışmam. Muzaffer etmek veya mağlup etmek onun vazifesidir." İşte o zat bu sır-ı teslimiyeti anlamasıyla, harika bir surette çok defa muzaffer olmuştur." (Nursî, *Lem'alar*,

Said Nursî, ümitsizliği Müslümanların en büyük ve tedavi edilmesi gereken en acil hastalığı olarak ele alır.¹²¹ Ümitsizliğin önemli sebeplerinin başında içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız şartlar içerisinde olumlu olanlardan ziyade olumsuzla yönelmemiz olduğunu belirtir. Bu konuda Hz. *Peygamber*'in “*Kim insanlar helak oldu, helak oldu derse en evvel o helak olmuştur*”¹²² sözü üzerinden Müslümanları ikaz eder.¹²³

Said Nursî'nin müspet hareket yaklaşımına en güzel örneklerden birisi de cumhuriyet konusunda sergilediği yaklaşımdır. Ağır Ceza Mahkemesi'nde kendisine sorulan “cumhuriyetçi misiniz?” sorusuna karıncaları misal vererek “*ben dindar bir cumhuriyetçiyim*” cümlesiyle hakiki cumhuriyetçi olduğunu ifade etmesi, iki farklı ayeti¹²⁴ referans göstermesi ve kapsayıcı bir cumhuriyet tarifi yapması dikkate şayan bir husus olarak ele alınmalıdır.¹²⁵

Said Nursî, inandığı ve bizzat uyguladığı müspet hareket yorumu çerçevesinden Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde teorik ve uygulamaya yönelik güzel faaliyetlerin en ön safında yer almaya çalışmıştır. Hayatı boyunca hiçbir zaman şeytan dışında “öteki” oluşturmamış, herkesi kucaklayan şumullü bir üslup benimsemiştir. O, hayatının son demlerinde yazdırdığı ve vasiyetim dediği “*Konuşan Yalnız Hakikattir*” risalesinde müspet hareketin zirve numunesini ortaya koymuştur. Vasiyetinde kendisine en ağır eza ve cefa çektirenlere dahi hakkını helal ettiğini ve onlara Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile imanlarını kurtarmaları için dua ettiğini ifade etmiştir.¹²⁶ Said Nursî'nin vasiyetinde müspet hareket çerçevesinde ortaya koyduğu bu duruş aslında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğ için gittiği ve taşlandığı Taif dönüşünde bir bağa sığınarak yaptığı dua¹²⁷ ile ortaya koyduğu yaklaşımdan ilhamını almıştır. İkisine göre de müspet hareketten kasıt Müslüman'ın dış dünyadan bağımsız kendi vazifesine odaklanması ve kendi ile Rabbi arasındaki ilişkiyi sürekli olarak gözden geçirmesidir.

Said Nursî, inandığı ve dile getirdiği müspet hareketi son nefesine kadar öncelikle kendi nefsinde uygulamış; bazen tımarhanede, bazen cezaevinde, bazen de tüm irtibatları kopararak tecrit edilmek istendiği Barla'da en güzel şekliyle tatbik etmekten geri durmamıştır. Öyle ki; hayatının en önemli ve değerli çalışmalarını şartların kendisi için en çok zorlaştırıldığı belde olan yolu dahi olmayan kayıkla bırakılıp insanlardan tamamıyla tecrid edildiği Barla nahiyesinde yapabilmıştır. Müspet hareketin en önemli yanlarından birisi de Said Nursî'nin kendisine yönelik bütün tahrik ve provokasyonlara sabır ve tahammülle karşılık vererek sivil itaatsizliğin en güzel misallerini ortaya koymuş olmasıdır. O, gençliğinden vefatına kadar aralıksız sürdürdüğü mücadelesinin farklı zamanlarında vesailini güncellese dahi makasını imanın tahkik ve takviyesi, ittihad-ı İslam ve müspet hareket olarak sabit tutmanın gayret ve çabası içerisinde olmuştur.

On yedinci Lem'a, On üçüncü Nota)

¹²¹ Nursî, *Hutbe-i Şamiye*.

¹²² Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 406.

¹²³ Nursî, *Sünühât, Devau'l Yeis*.

¹²⁴ Al-i İmran, 2/159; Şura, 42/38.

¹²⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat, Denizli Hayatı*.

¹²⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası-II*, “*Konuşan Yalnız Hakikattir*”, 69. Mektup.

¹²⁷ İbn Hişam, *es-Siret'ün-Nebeviyye, nşr. Mustafa es-Sekka, ve dğr., I-IV, çev. Abdulkadir Özaydın-Casim Avcı (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 420.*

Sonuç

Kelam ilmi, tarihte ilk oluşumundan bugüne kadar farklı dönemleri yaşamıştır. Kelam âlimleri orijinal bir düşünce sisteminin kurulmasına katkı vermişlerdir. Kelam ilminin tarihte yaşadığı gelişim aşamalarına baktığımızda bazen duraksama zamanları yaşamışsa da kelam âlimleri genelde dinamik ve değişime açık olmuşlar ve vakti geldiğinde gerekli değişim ve dönüşümü gerçekleştirebilmişlerdir.

Bu ilmin tarihinde en radikal değişimlerden biri ondokuzuncu yüzyıldan itibaren teşekküle başlamış Batı modernitesi karşısında kelam ilminin vesailinde kayda değer değişiklikler yapılmıştır. Batı'dan gelen inkârcı akımların hızla yayılması ve Müslümanların inançlarına tasallutu “Yeni İlmi Kelam Dönemi”nin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Yenilenmeyi savunan kelam âlimleri, zamanları itibarıyla bilim ve felsefenin alakadar olduğu mevzuların son derece değiştiğini, bilim anlayışının artık deney ve tecrübeye istinat ettiğini ayrıca pozitivist, nihilist ve materyalist akımların tarihin önceki devirlerindeki Sofestaiyye ve Dehriyye gibi fırkaların misyonunu üstlendiğini ifade ederek, yeni dönemde kelamcılarının antik Yunan felsefesinden ziyade günümüz Batı bilim ve felsefesini esas almaları gerektiğini kaleme aldıkları eserlerinde dile getirdiler.

Son iki asırda ivme kazanan kelamda yenilenme çalışmaları günümüze kadar uzanmakta ve artarak devam etmektedir. Osmanlı son dönem âlimleri önce Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemek sonrasında bunun mümkün olmadığını anlayınca da yeni ve taze bir devlet kurmak için canhıraş bir çabanın içerisinde olmuşlardır. Batının sadece siyasi değil fikri meydan okumaları karşısında kelam âlimleri bu yoğun çalışmaların içerisinde kendilerine düşen misyonu ifa etmeye çalışmışlardır. Bu kelam kadrosu içerisinde Said Nursî'de yer almıştır. O kelama yönelik çalışmalarını kaleme aldığı Risâle-i Nûr Külliyyâtı içerisinde toplamıştır.

Kelam ilmi çalışmalarının hızlandığı bir dönemde yaşayan Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile kendine has, özgün bir model önerisinde bulunmuştur. Said Nursî, kelama dair yaptığı çalışmaların merkezine Kur'an ayetleri ve kevnî ayetler dediğimiz bilimlerin çalışma alanı olan tabiat olayları arasındaki mutabakatı ustalıkla yerleştirmiştir. Aristo mantığı üzerine bina edilmiş münazara ve cedele dayalı kelam yaklaşımını da tenkit etmekten de geri durmamıştır. Doğrudan Kur'an ayetlerine istinad ederek ortaya koyduğu bu modeli iman tahkik ve takviyesi, ittidadı İslam ve müspet hareket ana başlıkları altında toplamıştır. Kelam dair yaptığı çalışmalarının genelinde toplumsal faydayı gözeten Said Nursî her bir risalesinde yaşanan problemlere yönelik çözümler ortaya koyma gayreti içerisinde olmuştur. Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde aktif entelektüel faaliyetlerle ön planda olan Said Nursî'nin çalışmalarının kelamda yenilenme çalışmaları arasında ele alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

Said Nursî, risâlelerinde akideye dair konuları ele alırken, fert ve sosyal hayatla ilgili ahlakî, sosyal, siyâsî konuları da birlikte aktarır. O'nun “*Risâle-i Nûr Projesi*”, geniş perspektiften değerlendirildiğinde “*kelâmın halka indirilmesi projesi*” şeklinde kabul edilebilir. Said Nursî çalışmalarında iman-amel, iman-ahlak, iman-ibadet ilişkileri, akıl-nakil dengesi gibi çok geniş çerçevede akaid esaslarını ele alması çok yönlü bir kelâm yaklaşımı olarak görülebilir.

Kelamda yenilenme çalışmaları içerisinde özgün bir yeri olduğunu düşündüğümüz Said Nursî ve Risâle-i Nûr Külliyyâtı hakkında yeterince akademik çalışma yapıldığı söylenemez. Milyonlarca insanın hayatına dokunan risalelerin öncelikle akademik bir usulle yeniden gözden geçirilmesi, derlenmesi, ilgili atıfların eklenmesi ve üzerinde daha derinlikli akademik çalışmalar yapılması halk üzerindeki etkisinin yanında bilim dünyasındaki tesirini de artıracaktır.

Kaynakça

- Alper, Hülya. İmanın Psikolojik Yapısı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Altıntaş, Ramazan. *Türk Kelamcıları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Ardoğan, Recep. *Kelam İlminde Sosyal Açılımlar*. İstanbul: Noyamedya Yayınları, 2016.
- Armaner, Neda. *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1967.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat. İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Başgil, Ali Fuad *Din ve Laiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991.
- Boer, T. J. De. İslam'da Felsefe Tarihi. çev. Yaşar Kutluay. Ankara: Anka Yayınları, 1960.
- Coşkun, İbrahim. *Modern Çağın İnanç Sorunları*. Günümüzde Deizm, Ateizm ve Nihilizmi Doğuran Sebepler. İstanbul: DİB Yayınları, 2019.
- Çağrı, Mustafa. İslam Düşüncesinde Ahlak. İstanbul: Dem Yayınları, 2000.
- Ebü Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr. M. Zahid Kevserî, çev. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- el-Fıkhu'l-ıbsat*, neşr. Mustafa Öz. İmam-ı Azamın Beş Eseri. İstanbul, İFAV Yayınları, 1992.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Garaudy, Roger. *Yobazlıklar*. çev. Cemal Aydın, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2017.
- Gazali, İhyau *Ulumi'd-Din*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu. İstanbul: Çelik Yayınları, 2008.
- Gölcük, Şerafeddin. *Allah Kur'an İnsan*. Konya: Esra Yayınları, 1990.
- *Kelâm Tarihi*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011.
- Gözütok, Şakir. İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi. Ankara: Fecr Yayınları. 2002.
- Gündüz, Turgay. *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002.
- Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. Ankara: Ötüken Yayınları, 1988.
- Harputi, Abdullatif. *Kelâm Tarihi*. Haz. Muammer Esen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- İslama Giriş*. Din, Dünya ve Ahiret Bütünlüğü. İstanbul: DİB Yayınları, 2008.
- İbn Hişam. *es-Siret'ün-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekka ve dğr. I-IV. çev. Abdulkadir Özyayın-Casim Avcı. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- İkbal, Muhammed. İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü. çev. Sofi Huri. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmçılık Düşüncesi ve Hareketi*. İstanbul. Dergâh Yayınları, 2014.
- Karadaş, Çağfer. *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- el-Kefevî, Ebu'l-Beka Musa el-Hüseynî el-Kırımı. *el-Külliyât mucem fi'l-mustalahati ve'l-furuki'l-luğaviyye*. Müessesu'r-Risale. Beyrut, 1993.
- Kettani, M. Ali. İslam Bilimi ve İslami Değerler Sistemi. editör:Mustafa Armağan. İslam Bilimi Tartışmaları. İstanbul: İnsan Yayınları, 1990.
- Köten, Akif. "Asr-ı Saâdet'te Suffa Ashâbı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*. I-V. editör. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Yayınları. 1995.
- Matürîdî, *Kitabu'l-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Maverdi, *Siyaset Sanatı*. çev. Mustafa Sarıbiyik. İstanbul: Ark Yayınları, 2016.
- Nasr, Hamid Ebu Zeyd. *Dinsel Söylemin Eleştirisi*. çev. Fethi Ahmet Polat. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002.
- Bilimsel Bilgi ve Aforoz Korkusu Arasında Yenilik Yasaklama ve Yorum*. Çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.
- Nedvi, Ebu'l-Hasan. *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*. çev: Yusuf Karaca. İstanbul: Mahya Yayınları, 2016.
- Nursî, Said. *Emirdağ Lahikası-I*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.
- İçtimai Dersler*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2012.
- Hutbe-i Şamiye*, İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.
- İşarat'ül-İcaz*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Kastamonu Lâhikası*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Lem'alar*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Mektubat*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Muhakemat*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.

-----*Münâzarât*, İstanbul: Zehra Neşriyat, 1992.

-----*Sözler*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.

-----*Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.

Özcan, Hanifi. *Matürîdide Bilgi Problemi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

Özervarlı, M. Said. *Kelam'da Yenilik Arayışları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Öztürk, Resul. *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*. Erzurum: Ertual Yayınları, 2014.

Said Halim Paşa. İslamlaşmak. Çev. Mehmet Akif Ersoy. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1991.

Sülün, Murat. *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Taşcı, Özcan. *Kelâm El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.

Yeprem, M. Saim. İslam'a Giriş. "Kelam". Ankara: DİB Yayınları, 2008.

Taberi, *Cami'u'l-beyan*. Beyrut: 1995. I/103.

Teftazani, Sa'deddin. Şerhü'l-Akâid. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

Watt, W. Montgomery. İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev. E. Ruhi Fırlı, Ankara: A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1979.

Yeprem, M. Saim. *İslam'a Giriş, "Kelam"*, Ankara: DİB Yayınları, 2008.

Makaleler

Bakkal, Ali. "Bediüzzaman Said Nursi'nin Hadisleri Yorumlama Metodu". Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, 2017.

Beki, Niyazi. "Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kur'an'ın Üç İ'caz Vechi", Katre, 2019.

Çetin, Rabiye. "Tanzimattan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II". İstanbul: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Temmuz Aralık. 2013.

Coşkun, İbrahim. "Mevlana'nın Tasavvufi Kelamı'nda Beyani Burhani Bilginin Uyumu". Şanlıurfa: Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, 2007.

Harman, Vezir. "Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi". Tekirdağ: Namık Kemâl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, I/2015

İşeri, Mustafa Said. "Bediüzzaman'ın Üç Hayat Devri: Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said". Köprü Dergisi, Güz-2010.

Kayıklık, Hasan. "Psikolojik Açından İnanç, İman ve Şüphe". Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005.

Kazanç, Fethi Kerim. "Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler". Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2007.

Kutlu, Sönmez. "Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarına Çözmeye Katkısı", Ankara: e-makâlât Mezhep Araştırmaları II, 2009.

Özarlan, Selim. "Günümüz İnanç Problemlerinin Nedenleri". Ankara: DİB Dergi Mayıs. 2013.

Sinanoglu, Abdulhamit. "Kelâm ilminin İnşasında Geleneğin Yeri. Sempozyum. Elâzığ, 2004.

Sönmez, Zekiye. "Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Din Adamlarıyla Münasebetler". Bursa: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017.

Şahin, Mehmet Kenan. "Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış". Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2018.

Teftazani, Sadettin. Şerhü'l-Akâid. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*. İstanbul: Damla Yayınları, 1995.

Yavuz, Kerim. "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları". Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982.

Tezler

Engizek, Bünyamin. *Şerefeddin Yaltkaya'nın İctimai Kelam Anlayışı*. Kahramanmaraş: K.S.İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Koçar, Musa. *Eleştirel Açından Said Nursi'nin Kelamî Görüşleri*. İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 1999.

Paslı, Cemil. *Kelam İlminde Yenilik Arayışları ve M. Şerefeddin Yaltkaya'nın İctimai Kelam Projesi*. Konya: N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2023.

-----*Mutezile Fırkası*, Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.